

Kasvatus, oppiminen ja linnunlaulu Kantilla

LAURI MEHTONEN

I

Kantilla kasvatus määrittää vahvasti ihmistä: "Vain kasvatuksen kautta ihmisestä voi tulla ihminen" (A8). "Ihminen on ainoa olento, jota tulee kasvattaa" (A1). Kasvatus liittyy ihmistä luonnehtivaan jännitteeseen eläimellisyyden ja ihmisyyden välillä. Edellinen lause painottaa ihmisyyden ideaa. Jälkimäinen lause alkaa syntyvästä lapsesta, sen eläimellisyydestä, kasvattamisesta ja kasvusta. Eroa lauseiden välillä voi luonnehtia myös seuraavasti. "Kasvatus" jälkimäisessä lauseessa viittaa lopun omaavaan prosessiin: 'luonnollinen loppu' kasvattamiselle on aikuinen ihminen. Edellisen lauseen perspektiivissä aikuinen ihminen on pysyvästi keskeneräinen. Tämä keskeneräisyys suhteessa ihmisyyden ideaan onkin ihmisen olemukseen kuuluvaa. Äärellisenä aistisena järkiolentona ihminen on kesken. Hänessä ei ole eläimen eikä puhtaan järkiolennon täydellisyyttä.

II

Kantin "Pedagogiikka" (A1803) alkaa jo lainatulla lauseella "Ihminen on ainoa olento, jota tulee kasvattaa" (A1). Tätä lausetta Kant täydentää luonnehtimalla kasvatusta toisiaan seuraavilla vaiheilla:

"Unter der Erziehung nämlich verstehen wir die Wartung (Verpflegung, Unterhaltung), Disziplin (Zucht) und Unterweisung nebst der Bildung" (A2).

Kasvatuksen vaiheet luonnollisesti kytkeytyvät lapsen kehitysvaiheisiin. Kytkeä voidaan esittää seuraavasti:

Kasvatus:

- (1) *Wartung* — hoito
(*Verpflegung* — vaaliminen)
- (2) *Disziplin* — kuri — kasvatus
(*Zucht* — hoito)
- (3) *Unterweisung* — opetus

Lapsi:

- (1') *Säugling* — rintalapsi
- (2') *Zögling* — hoidokki — suojatti
- (3') *Lehrling* — oppilas

Disziplin / Zucht viittaa Kantille aktiviteetteihin, joiden tehtävänä on suunnan kääntäminen lapsen kehittämisessä: "Disziplin oder Zucht ändert die Tierheit in die Menschheit um" (A2).

Disipliinin välttämättömyyden Kant pohjaa näkemäänsä eroon eläimen ja ihmisen välillä. "Ein Tier ist schon alles durch rein Instinkt, eine fremde Vernunft hat bereits alles für dasselbe besorgt" (A2). Mutta toisin on ihmisen laita. Vaistojensa kautta ihminen ei ole vielä täysi ihminen. 'Täydellistymisen' mielessä luonnon tai transsendentin subjektin suosikki on eläin toisin kuin ihminen. Ihminen ei tule 'valmiina' 'valmiiseen' maailmaan. Ts. luonto (tai transsendentti subjekti) antaa ihmisen tulla maailmaan vailla vaistojen ohjausta. Vailla takuuta ihminen on asetettu oman järkensä varaan. "Hänellä ei ole vaistoa ja hänen täytyy itse tehdä oman käytöksensä suunnitelma." (A2) Näin luonto tai transsendentti subjekti ei ohjaa ihmistä ihmiseksi. Ihminen tulee maailmaan muokkaamattomana (*roh*). Tässä tilassa hän ei itse pysty suuntaamaan itseään ihmistymiseen. Ts. luonto tai transsendentti subjekti ei ole ohjelmoinut ihmistä ihmiseksi. Toisten ihmisten tulee alkaa ohjelmointi ja sysätä ihmistymisen prosessi liikkeelle. Ihmisen ihmiseksi tulo voidaan tulkita ihmislajin pyrkimykseksi vähä vähältä todellistaa ihmisyyden potentiaalit (*die ganze Naturanlage*). Tässä pyrkimyksessä sukupolvi kerrallaan kasvattaa seuraavaa. (A2) — Näin ihmisen mahdollisuudet eivät toteudu itsestään, luonnostaan. Kaikki kasvattaminen onkin taitoa. Luonto ei ole antanut vaistoa kasvatuksen ohjenuoraksi. (A8)

Disipliinin on tartuttava lapseen riittävän ajoissa (A4). (Tässäkin kohtaa artikkeliani on hyvä muistaa 1700-luvun toposta "susilapsi".) Oikein ymmärretty disiplina on luonteeltaan negatiivista ja välineellistä. (Vertaa disiplina *Puhtaan järjen kritiikin* "Transsendentaalisessa metodiopissa".) Sen tehtävänä on estää niitä pyrkimyksiä, jotka pitävät lasta erillään ihmisyyden tiestä. Disipliinissä on ytimeltään kyse ihmisen elämellisyyden järjestykseen panosta.

Mutta mitä Kant ymmärtää villeydellä (*Wildheit*) ihmisessä? Villeyden ymmärrys rakentuu suhteessa erääseen niin uuden ajan filosofian ylipäätään kuin Kantin oman ajattelun olennaiseen teemojen kimppuun. Tämä kimppu on luonnollisesti 'lait'. Villeyttä ja disipliiniä Kant luonnehtii vaikka seuraavasti:

"Villeyys on riippumattomuutta laeista. Disipliini asettaa ihmisen ihmisyyden lakien alaisuuteen. Se antaa ihmisen alkutunnon lakien pakottavuudesta." (A4)

Inhimillisen villeyden tilan spesifisyys on *Hang zu Freiheit* ("halu vapauteen"). Mikäli tästä patologisesta halusta tulee ihmisen toinen luonto tulee siitä kaiken muun ohi ajava prinssiipi. Disipliinin tehtävä on juuri estää tämän tilanteen synty. Kant antaa kaksi esimerkkiä sosiaalistumisesta, jotka ovat jättäneet villeyden tilan voimaan vaikka toisin näyttäisikin. Ensimmäinen esimerkki on ajan perspektiivistä 'poliittisesti korrekti'. Toisin on jälkimäisen laita. Vuosikausien palvelus eurooppalaisten kansojen parissa jättää villien kansojen edustajat villeyden tilaan. He eivät koskaan omaksu — tee toiseksi luonnokseen — eurooppalaista elämäntapaa. Jos tämä ensimmäinen esimerkki — ainakin ensilukemalta — näyttää sopivan hyvin ajan vallitsevaan mielipideilmastoon, niin samaa ei voi sanoa jälkimäisestä esimerkistä. Villin voidaan ajatella jäävän enemmän tai vähemmän varsinaisen opetuksen ja koulutuksen ulkopuolelle. Mutta toisessa esimerkissä astutaan uuden ajan opetuksen ja koulutuksen yhdelle ydinalueelle — myös oppikirjojen näkökulmasta. Siinä on kyse hallitijoiden kotiopetuksesta. Esimerkissä — myös sen vertautumisessa edelliseen esimerkkiin — tulee kauniisti esiin valistuksen vaatimus tekstille kuin tekstille: tekstin tulee opettaa ja huvittaa. Tulevat hallitsijat tulevat helposti jo kasvatuksensa piirissä kohdelluiksi hallitsijoina opettajiensa taholta. Tällöin myös he jäävät vaille välttämätöntä disipliiniä ja pysyvät villeyden tilassa, mikä ei voi olla tulematta esiin heidän hallitsijan toimissaan. Lapsuusajan kasvatukselliset laiminlyönnit estävät tai vaikeuttavat hallitsijan etenemistä ihmiseksi tulon positiivisilla etapeilla eli kultivoinnin, sivilisoinnin ja moralisoinnin teillä (ks. A23-24). Tarkastelunsa disipliinistä ja sen suhteesta vapauteen Kant tiivistää seuraavasti:

"Ihmisen halu vapauteen tekee tarpeelliseksi hänen muokkaamattomuutensa (*Rohigkeit*) hiomisen; vaistonsa vuoksi tämä ei ole tarpeen eläimen kohdalla." (A6)

III

Eläimelle disiplina ei ole näin tarpeen. Samoin orjan ("puhuva työkalu") kuri- ja rankaisujärjestelmä ei ole disiplina ylläolevassa mielessä. Myöskään hallitsijoiden (aatelisten) hiottu ja hienostunut käytös ei vielä ole tae disiplinin suotuisista efekteistä.

Ihmisen elämellisyteen sisältyy elämellisyttä eli villeyttä, jota ei tapaa eläimissä, ja joka juuri tekee disiplinin tarpeelliseksi. Tämä on halu vapauteen. Näin disiplina tässä yhteydessä ei samaistu villieläinten kesyttämisen kanssa eikä se ole myöskään yhtä kuin hyöty — tai huvieläinten kuriin ja järjestykseen saattaminen, kouluttaminen. Eläinten kouluttamisesta Kant käyttää verbiä *dressieren* ("totuttaa"). "Koiria, hevosia totutetaan (koulutetaan), mutta myös ihmisiä voidaan totuttaa" (A25).

Vaistot eivät vain tee eläinten toisiinsa harjoittamaa disiplina tarpeettomaksi. Eläinten ei ole myöskään tarpeen opettaa toisiaan. Toisin sanoen, eläimet oppivat vailla opetusta ja opettajaa. Kant toteaa, että — sikäli kuin tiedämme — ei yksikään eläin tarvitse opetusta (A7).

Sääntö eläinten oppimisesta kuului näin seuraavasti. Yksikään eläin ei opi mitään vanhemmiltaan (*von dem Alten*). Ts. eläin on radikaalisti oma opettajansa. Näin eläin myös oppii vanhemmistaan mutta ei vanhemmiltaan. Säännön vahvistavaksi poikkeukseksi Kant näkee laulun oppimisen linnuilla. Tästä poikkeuksesta Kant tarjoaa kiinnostavan esimerkin. Ainakin alustavasti voimme ajatella, että esimerkki pohjautuisi häkkilintujen kasvattajien kokeiluihin ja kokemuksiin. Ajan yleisen tavan mukaisesti Kant ei viittaa mahdollisiin kirjallisiin tai muihin lähteisiin. Joka tapauksessa Kantin esimerkin koejärjestelyt on helppo kääntää 1900-luvun etologian kielelle (ns. Kaspar Hauser -menetelmä, ks. Salo & Soikkeli 1983, s. 223).

Kantin kuvaus alkaa tarkoituksellisen hellyttävällä tavalla: "(...) on liikuttavaa kuinka vanhemmat kaikin voimin esilaulavat poikasilleen — kuin koulussa — ja nämä yrittävät saada aikaan samat äänet pikku kurkuistaan" (A7).

Muuttaen tyyliä Kant huomauttaa siitä, että kokeella voidaan saada vahvistus väitteelle, että linnut eivät laula vaistonvaraisesti vaan todella oppivat laulunsa. Kantin ehdottama kokeen alku on seuraavanlainen. Vaihtoehto I: Puolet kanarialinnun munista vaihdetaan varpuseen muniin. Vaihtoehto II: Hyvin nuoret varpusen poikaset vaihdetaan kanarialinnun poikasiin. — Kanarialinnun

'ottopoikasilta' estetään täysin varpusten äänen kuuleminen. Näin ne kuulevat vain ja ainoastaan kanarialintujen ääniä ja laulua. Tällöin saadaan oppimisen kautta — ainakin Kantin kertomuksessa — "laulavia varpusia".

Kuvauksensa lopussa Kant käyttää sanaa "traditio", joka näin liittyy oppimiseen ja 'kulttuurin' siirtymiseen sukupolvien välillä. Hän toteaa, että tradition siirtymisellä jokaisella lintulajilla säilyy sama vallitseva laulutapa — tunnistettava lajityypillinen laulu — eli *Hauptgesang*. Laulun traditio onkin kai pysyvin (*treueste*) maailmassa. Ilmaisun *Hauptgesang* voimme ajatella viittaavan suoraan (1) laulun lajityypillisyyteen ja välillisesti (2) laulun yksilöllisiin eroihin ja (3) laulun alueellisiin variaatioihin (laulumurteet). — Missä määrin Kant oli aikansa eläintieteen tasolla linnunlaulun ymmärtämisessä ja missä määrin ja kuinka Kant tai hänen aikansa tiede ymmärsi linnunlaulun olevan myös vaistonvaraista ja periytyvää, ovat kysymyksiä, jotka kiinnostavuudestaan ja tärkeydestään huolimatta ovat jo 'toinen juttu'.

Tampereen yliopisto

KIRJALLISUUS

Kant, Immanuel: *Über Pädagogik* (A1803). *Werke in sechs Bänden. Band VI.*

Herausgegeben von Wilhelm Weischedel. Wissenschaftliche Buchgesellschaft:
Darmstadt 1998.

Salo, Jukka & Soikkeli, Martti: *Eläinten käyttäytyminen. Evoluutio ja merkitys.*

Otava: Keuruu 1983.